

Geleneksel konutlarda dış mekân öğelerinin irdelenmesi: Trabzon Ortahisar ve Pazarkapı Mahalleleri örneğinde

Examination of outdoor elements in traditional houses: examples of Trabzon Ortahisar and Pazarkapı Neighbourhoods

Reyhan AKAT^{1*}, Birgül ÇAKIROĞLU², Evren Osman ÇAKIROĞLU³

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yozgat

²Artvin Çoruh Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Artvin

³Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin MYOF, Tasarım Bölümü, Artvin

Eser Bilgisi / Article Info

Araştırma makalesi / Research article

DOI: 10.17474/artvinofd.1535009

Sorumlu yazar / Corresponding author

Reyhan AKAT

e-mail: reyhan.akat@yobu.edu.tr

Geliş tarihi / Received

18.08.2024

Düzeltilme tarihi / Received in revised form

20.09.2024

Kabul Tarihi / Accepted

09.10.2024

Elektronik erişim / Online available

15.10.2024

Anahtar kelimeler:

Geleneksel konut

Avlu

Dış mekân

Donatı

Ahşap

Keywords:

Traditional housing

Courtyard

Outdoor space

Equipment

Wood

Özet

Günümüzdeki geleneksel konutların bahçelerinde var olan tarihi-kültürel değere sahip dış mekân öğeleri giderek yok olmaya başlamışlardır. Araştırmanın amacı; günümüzde giderek azalmaya başlayan tarihi-kültürel değeri olan, sit alanı kapsamındaki geleneksel konutların dış mekân öğelerinin saptanması, mekânsal biçimlenmeleri, bulundukları konumları, düzenlemeleri ve bu düzenlemeler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi, iyileştirilmesi ve yaşatılması, ilgili yapılacak restorasyon çalışmaları için veriler sunmaktır. Araştırma, geleneksel konutların restorasyonunda ilk ve en önemli aşama olan analiz aşamasını kapsamaktadır. İnceleme alanı olarak Trabzon'un sit alanı kapsamındaki Ortahisar ve Pazarkapı Mahallelerinde bulunan geleneksel bahçeli konutlar seçilmiştir. Verilerin elde edilmesinde yerinde doğrudan inceleme, gözlem, fotoğrafçılık ve röleve tekniği kullanılmıştır. Elde edilen verilerden günümüz tasarımlarında da yararlanma yoluna gidilmesi amaçlanmıştır.

Abstract

The outdoor elements with historical-cultural value in the gardens of today's traditional houses are gradually disappearing. The aim of the research is to determine the outdoor elements of the traditional houses within the scope of the protected area with historical-cultural value, which are gradually decreasing today, to determine their spatial formations, their locations, their arrangements and the relationships between these arrangements, and to provide data for restoration works to be carried out for their improvement and survival. The research covers the analysis stage, which is the first and most important stage in the restoration of traditional houses. Traditional garden houses in Ortahisar and Pazarkapı neighbourhoods within the scope of the protected area of Trabzon were selected as the study area. On-site direct examination, observation, photography and survey techniques were used to obtain the data. It is aimed to make use of the data obtained in today's designs.

GİRİŞ

Belirli birçok kültür birikimine sahip olan geleneksel bahçeli konutların günümüzdeki kullanımı, korunması ve sürdürülebilirliği önemli bir konudur. Hemen hemen ortadan kalkmaya yüz tutmuş ve üzerinde pek fazla çalışılmamış ve bilgi edinilmemiş geleneksel bahçeli konutlar mimarisinde bahçede yer alan elemanların incelenmesi, bu elemanlar arasındaki özelliklerin, ilişkilerin belirlenmesi, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması zorunlu tarihi miraslar arasındadır.

Geçmiş uygarlıklardan geriye kalan yerleşme ve kalıntılar tarihi çevreyi oluşturur (Ahunbay 2011). Varoluş tarihsel

bir süreç, bireyler ve toplumlar da tarihsel varlıklar olduklarından (Tümer 1997), nesiller boyu her bireyin bıraktığı bütün yaşanmışlıklar geçmişin önemli mirasına yardımcı olurlar. İnsanların çeşitliliğine bağlı olarak farklı fiziksel özelliklere sahip tarihi çevrelerin hayranlık uyandıran duygusal yönü, felsefi, teknik ve sanatsal incelikleri, estetik özellikleri ve farklılaşan öyküleri gibi her birinde gözlemlenen ortak özellikleri vardır (Akat Gedikli 1993, Feilden 2007). Başlangıçtaki fiziki özellikli çevre, giderek simgesel kimlikli olmaya başlamaktadır. Bu simgesel çevre kendine özgü dili ile kişide sayısız çağrışımları sürekli bir devinim içinde tutar. Böylece geçmiştekiyle günümüzdeki eş anlamlı olur (Okuy 1982, Alsaç 1992). Gelişmeyi ve uygarlaşmayı hedeflemiş olan

toplumlar tarihi yerleşmelerini göz ardı edemezler. Bu açıdan tarihsel çevreye sahip çıkma gereği, uluslaşma sürecinin gündeminde her zaman yer alacaktır. Kentte bulunan geleneksel konutların, şehir yaşamının her evresini yeterince tanıtabilmeleri için, zaman içinde kesintisiz olarak süregelmeleri, bir diğer deyişle her dönemi ifade eden örnekler olmaları esastır (Ahunbay 1988, Karaman 1992). Örneğin; Alaçatı, Ayvalık, Foça ve Çeşme gibi Ege Bölgesi'nin geleneksel konutlarında, zemin kat mekânlarının hemen tümüyle ayrı kullanılan depo veya ticarethane olarak değerlendirilmesi, 18-19. yüzyılda yöredeki ticari etkinliklerin nitelik ve boyutunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Doğu Karadeniz kıyılarının tipik depo yapısı "serander", üretimin günlük yaşamla ilişkisini oluşturan belge yapılar arasındadır. Bir diğer örnek; konut dış duvar yüzeylerinde özellikle giriş ve ön cephe alınlıklardaki süslemeler, toplumun o dönemdeki beğenisinin, egemen sanat anlayışının, bunun da ötesinde, uluslararası ilişkiler sonucu oluşan sanatsal alış-verişin en somut göstergelerindendir (Mardan 2001, Candaş 2002). Malzeme kullanımı ve teknikleri de önemli tarihi belgeler arasında yer almaktadır. Bu öğeler toplumun ulaştığı teknik düzeyin belgeleri olmalarının yanı sıra, yapı esnafının niteliklerini, sayısal ve teknik kökenlerini, kullanılan malzemelerin üretim ve satış biçimini belirtme gibi konularda birincil kaynakları oluşturmaktadırlar. Tarihi çevreyi korumanın içerdiği; ulusal kimlik, evrensel statü, estetik değerler, imgelem gücü, günü anlama, gelecek için pratikler, düşünsel belleği zenginleştirme, kent belleğine katkı gibi pek çok duygusal yönünün yanı sıra ekonomik boyutu da bir o kadar önemlidir (Ahunbay 2010). Sahip olunan tarihi çevrenin tüm öğeleri manevi özelliklerine ek olarak maddi bir birikim de oluşturmaktadırlar. Kötü kullanımları ya da yok edilmeleri ekonomik zararken, iyi kullanımları ekonomik yararlar getirmektedir. En küçük bir bahçenin duvarının bile, getireceği ekonomik yarar düşünülerek kullanılmalıdır. Tarihi geleneksel konutlar ile çevrelerini sadece bahçe duvarlarından değil sokakları birlikteliğinde düşünülürse, tüm bu birikimi iyi değerlendirmek yeniye daha az muhtaç olmamız anlamına gelmektedir. Var olanı korumak, yeni düzene dönüştürmek, yeniden kökten yapmaktan daha önemlidir (Konuk 1992).

Tarihi geleneksel konut-bahçe ve çevresini korumanın ekonomik ve duygusal yönleriyle gerekliliği zorunlu bir öğreti olduğu açıkken, toplumun tüm kesimleriyle bilinçli katılımı, ülkemiz göz önüne alındığında pek mümkün olamamaktadır. Tarihi konut ve çevre koruma isteği halkça benimsenmemiş bir olgu olmaya devam etmektedir. Bu durumun ekonomik, sosyolojik ve yasal olmak üzere çeşitli boyutları vardır (Bektaş 1997). Fiziksel çevrenin eskimesi, konfor yetersizliği, bakım zorluğu gibi şikâyetler zamanla yeni yapılan yerleşme alanları içinde ortaya çıkmaktadır. Her tarihi değeri olan konut ve bahçesindeki öğeler yaşatılabilir. Fakat geleneksel konutlarda zamanla eskiyen yapısal ve mekânsal bölümlerin onarılmaması gittikçe daha da bozulmalarına neden olur. Bu durumda konutun onarılıp yenilenerek aslına uygun yapılma sürecinde daha masraflı olup, ekonomik imkânları da giderek azaltır. Bakımsızlık ise, kültürel statünün zayıflığından kaynaklanmaktadır (Kuban 2001, Candaş 2002). Toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik değişimler geliştikçe, geleneksel konutlarda değer kaybı, gelecek tarafından soyutlanma, önemsiz kalma ve yeni gelişmelere uyum sağlayamama özellikleri ortaya çıkmakta olup, konut içinde ve dış mekânında insanlara sağladığı mekânsal kurguyu ve bir takım yapısal kuruluş prensiplerini de kaybetmektedir. Geleneksel konutların gelişmeler karşısındaki sürekliliğinin sağlanmasında; aileler tarafından konutların kullanılmaya devam edilmesi ve tarihi konutları korumaya yönelik çıkarılan imar kanunları önemli yer tutmaktadır (Candaş 2002). Özellikle ülkemizde sivil mimari örnekleri incelendiğinde geleneksel konut bahçeleri ile ilgili çalışmalarda önemli bir eksiklikle karşılaşmaktadır. Bu nedenle günümüze kalan tarihi dış mekân-bahçe anlayışına geniş boyutlar kazandıracak olan geleneksel kent konutu örneklerinin incelenmesi ve araştırılması gerekmektedir. Fakat özellikle konutun dış mekânını oluşturan alanlarda doğal yaşam şartlarına zayıf düşüp zaman içinde kaybolabilen malzeme kullanılması sebebiyle geçmişe ait bilgi edinme zorlaşmaktadır.

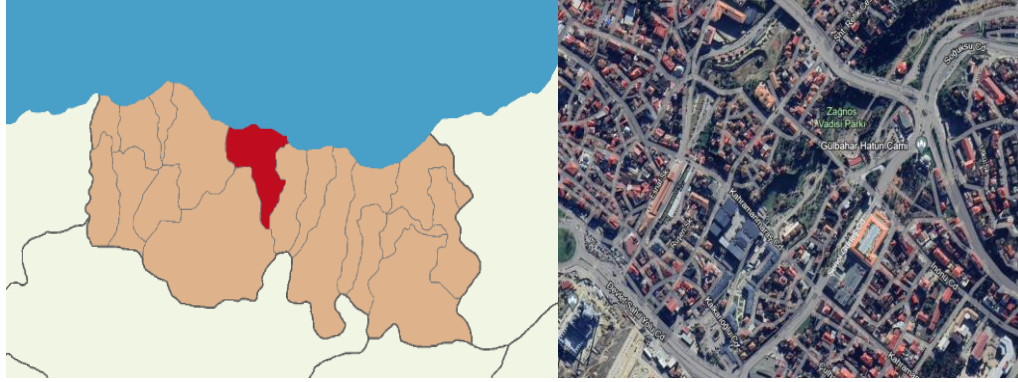
Bu çalışmada, günümüzde giderek yok olmaya başlayan sit alanı kapsamındaki geleneksel konutların dış mekânlarında bulunan her bir öğesi belirlenmeye çalışılmıştır.

Mevcut çalışma; girişler (kapılar ve kapı tokmakları), sınırlayıcı elemanlar-duvarlar, merdiven-korkuluklar-basamaklar, boyalı süslemeler, ocak-fırın, çeşme-sarnıç-kuyu, çamaşırhane, aşhane, depo ve wc başlıkları altında yapılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma Alanının Seçimi

İnceleme alanı, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Trabzon kentinde tarihi dokunun yoğunlukta olduğu, günümüze özellikle geleneksel konut örneklerinin kalabildiği ve sit alanı kapsamındaki Ortahisar ve Pazarkapı mahallelerinde yapılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Örnek çalışma alanı (URL-1)

Kuruluşundan bu zamana kadar birçok kültür ve medeniyetin etkisinde kalmış olan Trabzon Kenti'nin kronolojik tarihi aşağıdaki gibidir;

- Kuruluşundan serbest kent oluncaya kadar geçen devir (M.Ö. 2000-M.Ö. 750),
- Serbest kent devri (M.Ö. 750-M.Ö. 50),
- Roma Devri (M.Ö. 50-M.S. 395),
- Bizans Devri (M.S. 395-M.S. 1205),
- Komnenoslar Devri (M.S. 1204-M.S. 1461),
- Türk Devri (M.S. 1461 ve sonrası),
- Osmanlı imparatorluğu Devri (1461-1923),
- Türkiye Cumhuriyeti Devri (1923 ve sonrası) (Karpuz 2018).

Metod

Çalışmanın ilk aşamasında, örnek alandaki bütün konutlarda ön araştırma yapılmıştır. Bu ön araştırma sonucunda 20 adet geleneksel bahçeli konut seçilip incelemeye alınmıştır (Şekil 1). Her bir örnek konutun giriş katı/zemin katı ile ilgili röleve çalışması yapılmıştır (Çizelge 1). Belirleme formu oluşturularak; konutun bahçe içinde yer alış durumuna bağlı olarak dış mekân öğeleri,

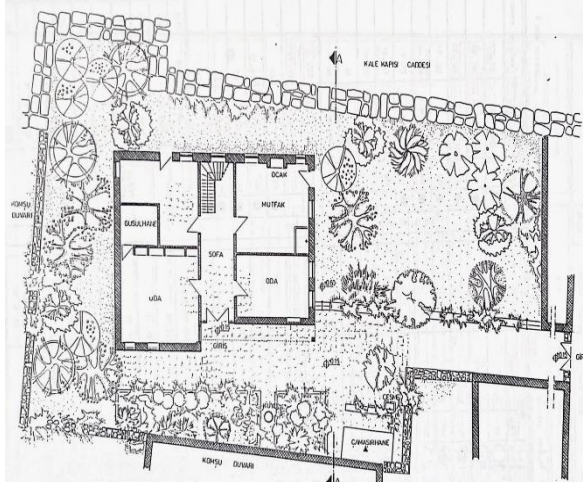
kullanım amaçları, yan yana gelme biçimleri saptanmaya çalışılmıştır. Oluşturulan belirleme formunda konutla ve konut öğeleriyle ilgili olmak üzere iki bölüm halinde genel verilere yer verilmiştir:

- *Konutla İlgili Genel Özellikler (Dağılım):* odaksal dağılım (orta sofalı), yandan dağılım (yan sofalı) ve çekirdek dağılım
- *Konut Dış Mekânıyla İlgili Veriler:* aşhane, wc, çeşme, kuyu, sarnıç, yer ocağı, fırın, çamaşırhane, tekne, hamam, niş, depo ve yalak ile ilgilidir.

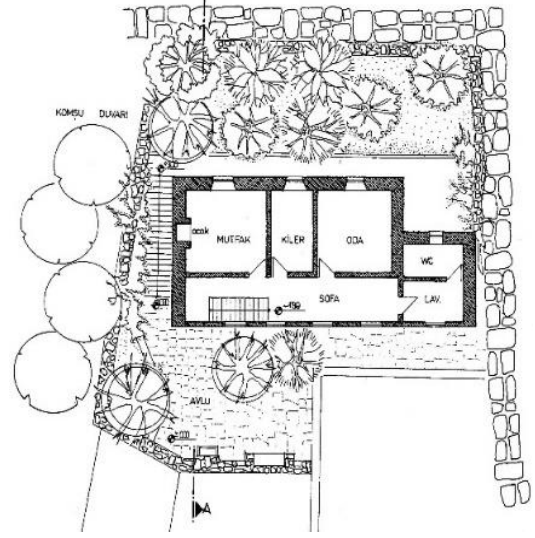
İncelenen geleneksel bahçeli evlerin zaman içinde konfor düzeyleri azalmış, eskimiş ve doğal olarak kullanıcısının sosyal statüsü de değişmiştir. Yaşam tarzı ve kullanıcının değişmesi nedeniyle mekânların yeniden farklı işlevlerle kullanımı dış mekâna da yansımış, bazı elemanlar ile malzemeleri kaybolmuş, bu da bahçenin zamanla fiziksel ve mekânsal bozulmasına sebebiyet vermiştir. Elde edilen örnekler arasında günümüze kadar değişmeden kalanları azdır. Araştırmada bu faktörleri de değerlendirerek mevcut örneklerin mekânsal kurgusu, ev sahiplerinden edinilen bilgiler de dikkate alınarak literatür ve röleve çalışmasıyla belirlenmiştir.

Çizelge 1. Çalışma alanı örneklerinin zemin kat/giriş planları (Akat Gedikli 2024)

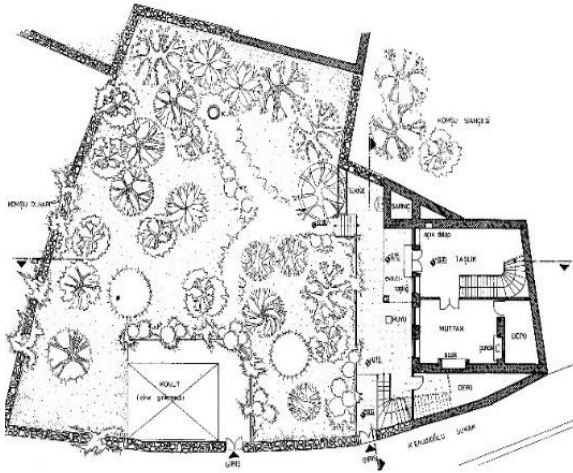
Örneklerinin zemin kat/giriş planları

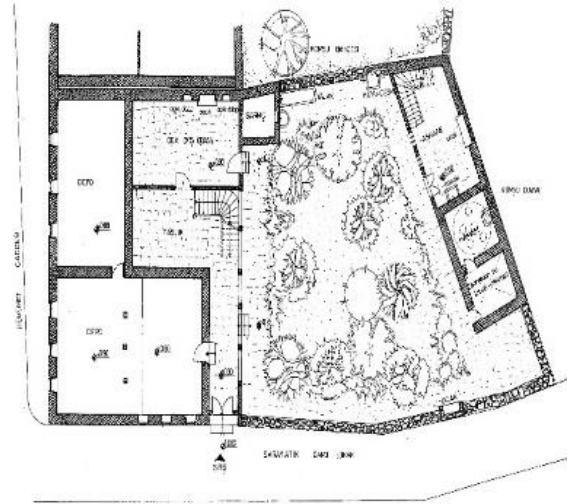
1 No.lu örnek

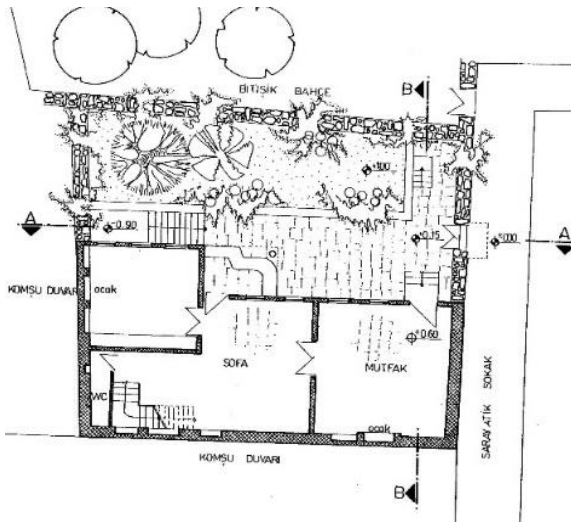
2 No.lu örnek

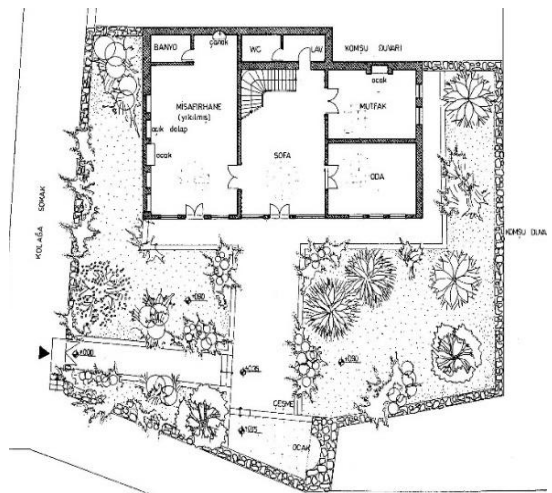
3 No.lu örnek

4 No.lu örnek

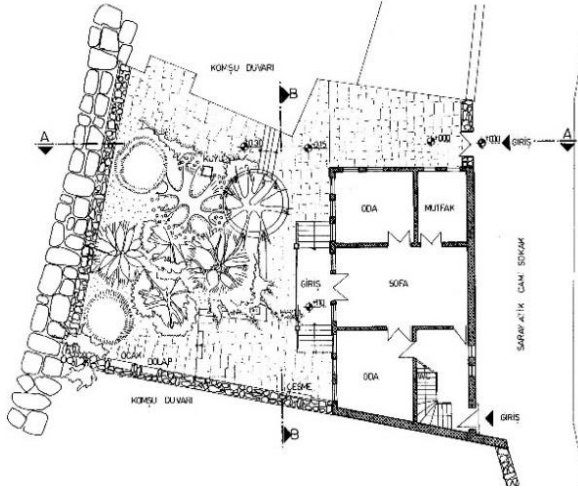

5 No.lu örnek

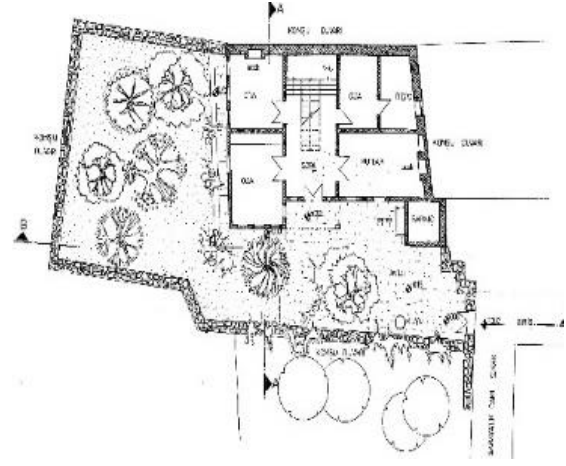

6 No.lu örnek

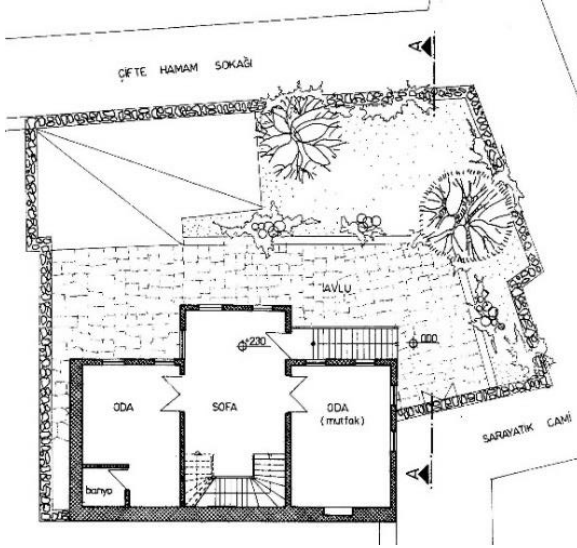
Çizelge 1 (Devamı). Çalışma alanı örneklerinin zemin kat/giriş planları (Akat Gedikli 2024).

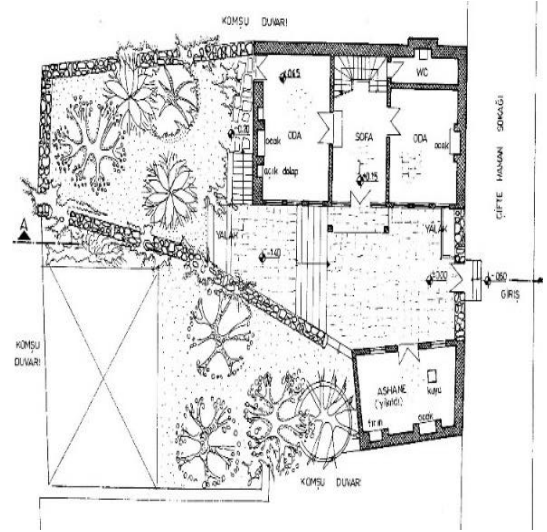
7 No.lu örnek

8 No.lu örnek

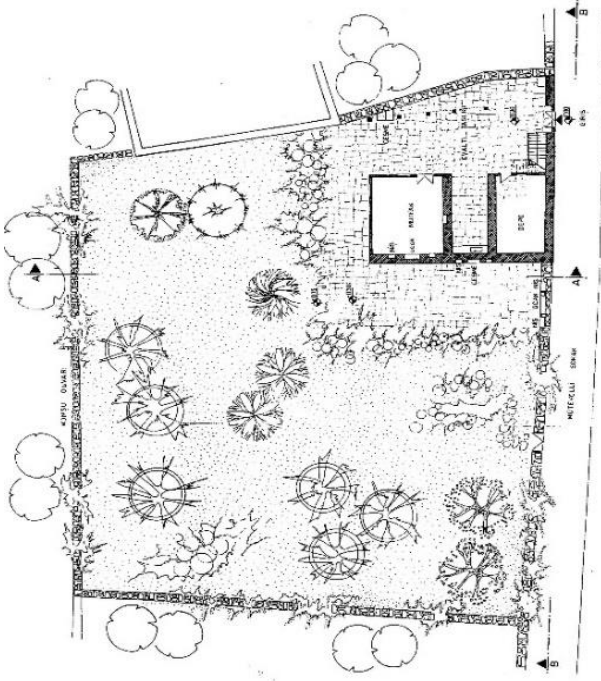

9 No.lu örnek

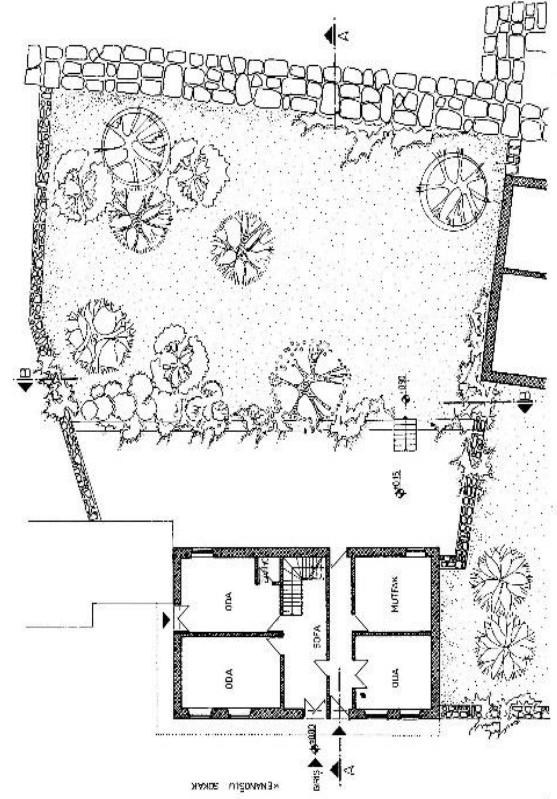

10 No.lu örnek

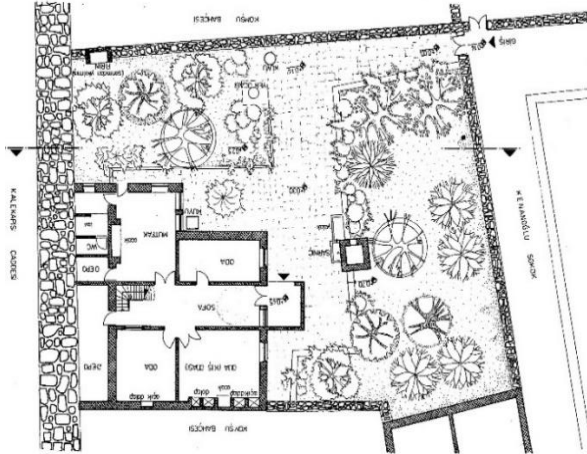
Çizelge 1 (Devamı). Çalışma alanı örneklerinin zemin kat/giriş planları (Akat Gedikli 2024)

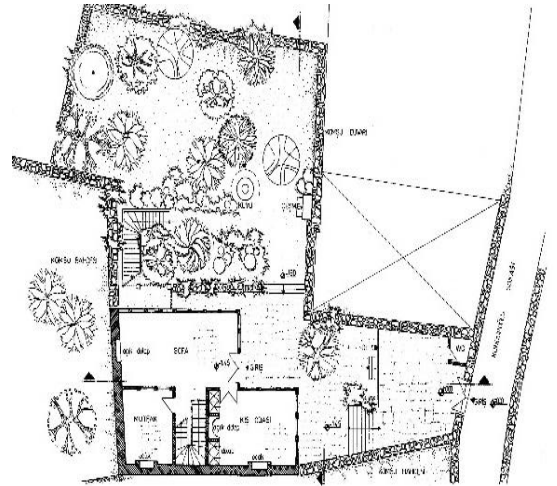
11 No.lu örnek

12 No.lu örnek

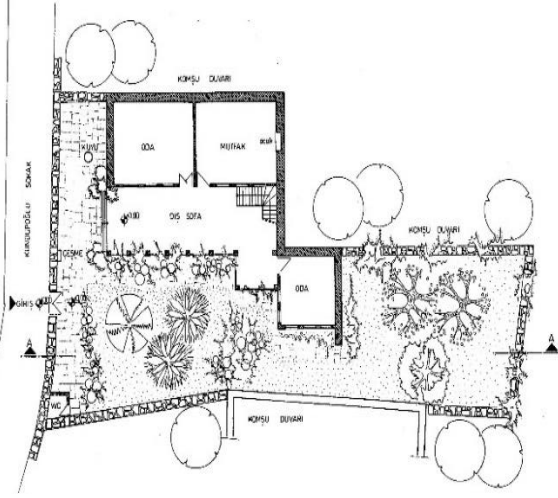

13 No.lu örnek

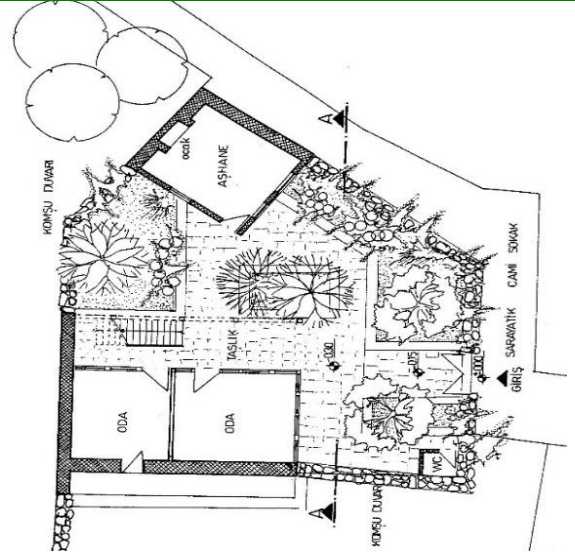

14 No.lu örnek

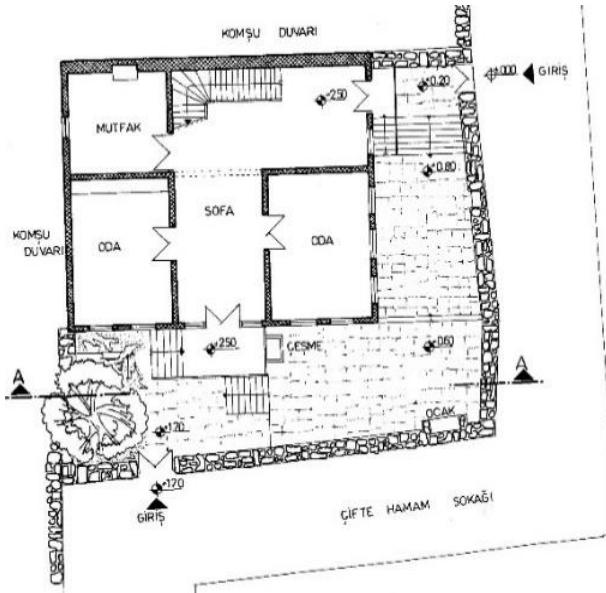
Çizelge 1 (Devamı). Çalışma alanı örneklerinin zemin kat/giriş planları (Akat Gedikli 2024)

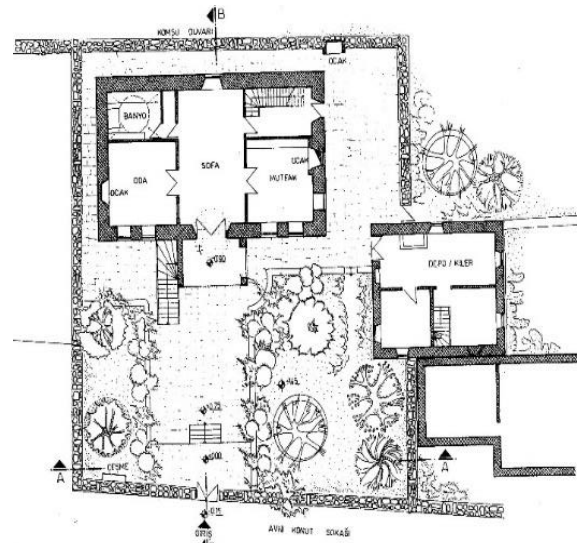
15 No.lu örnek

16 No.lu örnek

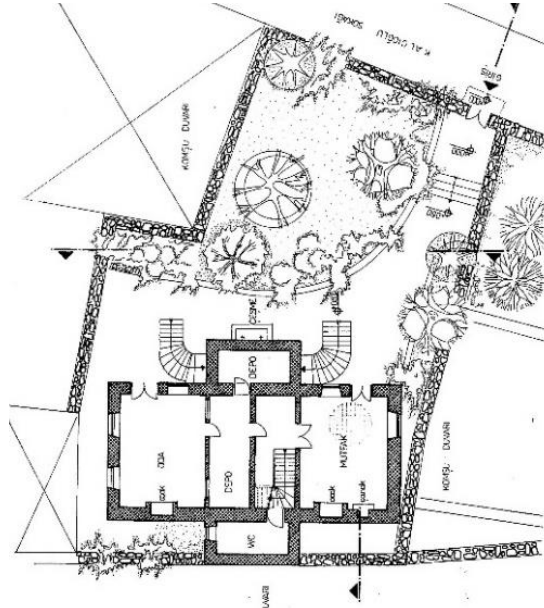

17 No.lu örnek

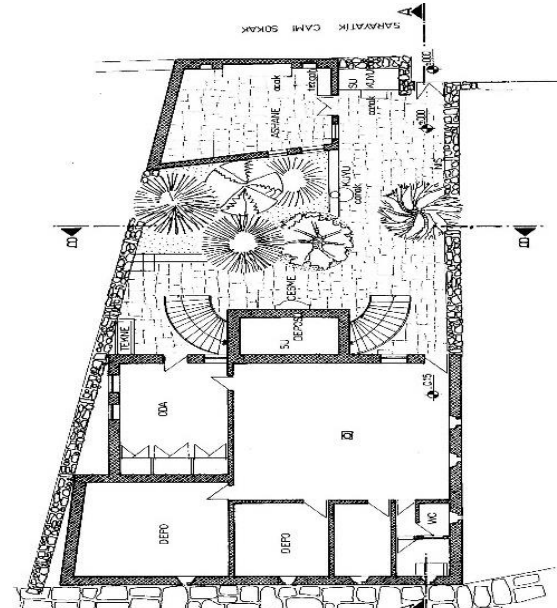

18 No.lu örnek

Çizelge 1 (Devamı). Çalışma alanı örneklerinin zemin kat/giriş planları (Akat Gedikli 2024)

19 No.lu örnek

20 No.lu örnek

BULGULAR VE TARTIŞMA

Geleneksel konutlarla ilgili Kaygusuz (1993) tarafından geleneksel Türk konutunun mimarisi ve kentsel dokusunun biçimlenmesindeki etkisi incelenmiştir. Erdoğan (1996) tarafından yapılan Anadolu avlularının özellik ve düzenleme ilkeleriyle ilgili çalışmada avluların biçimlenmesi, planlama ilkeleri envanteri çıkarılmış ve bölgesel olarak karşılaştırılması yapılmıştır. Aydın (2000) tarafından avlunun hem dünyada hem de Anadolu'daki tarihçesi araştırılmış ve geleneksel konut avlu tipolojileri ortaya koyulmuştur. Kuter ve Erdoğan (2010) tarafından tarihi çevrelerde bitkilerin tespitiyle ilgili bir araştırma yapılmıştır. Yoldaş (2010) kentsel avluların değişim ve gelişimiyle ilgili araştırma yapmış ve konut avlu tipolojilerini belirlemiştir. Özarman (2012) tarafından Trabzon'da site içindeki müstakil konut bahçelerinde görsel mahremiyetin tespit edilmesiyle ilgili araştırmasında bitkisel tasarımın mahremiyetin sağlanmasındaki etkisini ortaya koymuştur. Bozkurt ve Altınçekiç (2013) tarafından Safranbolu evleri örneğinde geleneksel konut ve avluların özellikleri araştırılmıştır. Saygılı (2017) Ortahisar geleneksel konutlarını inceleyip Eski Mahalle örneğinde koruma önerisi getirmiştir.

Araştırmasının bir bölümünde mimari ölçekte avlu ve giriş kapılarını mimari ve süsleme açısından incelemiş, tipolojiler ortaya koymuştur. Fakat dış mekân bahçe–avlu içindeki öğelere yer vermemiştir. Saygı ve Sahil (2017) tarafından yapılan çalışmada, Çanakkale-Bozcaada'daki geleneksel evlerin plan tipleri, cephe düzenleri, inşaat teknikleri ve yapı malzemeleri vb. özellikleri belirlenmiştir. Avlu ve bahçesi bulunan geleneksel konutların zemin+1 katlı planları yapı ölçeğinde rölemleri çıkarılmış fakat bahçe ve avlusundaki mevcut öğeler araştırılmamıştır. Dönmez (2017), geleneksel Konya evlerinin dış mekân avlunun mekânsal biçimlenişini mimari açıdan mahremiyetin etkisinde incelemiştir. Dağ (2017) tarafından geleneksel Amasra evlerinin mimarisi incelenerek plan tipolojileri ortaya koyulmuştur. Demirbilek (2022) tarafından Erzincan ili Kemaliye ilçesi geleneksel konutlarında konut bahçe girişi üzerine araştırma yapılmış ve kütle hareketine, konumuna ve kot seviyesine bağlı olarak 3 giriş tipleri belirlenmiştir. Demirrenk (2017), geleneksel Rize İkizdere evlerinin plan tipolojilerini belirlemiştir. Zorlu ve Keskin (2017) tarafından geleneksel Urfa evleri ile geleneksel Akçaabat evleri karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve konut ile bahçesi arasındaki ilişki mekânsal olarak belirlenmiştir.

Fakat ayrıntılı bahçe öğeleri tespit edilmemiştir. Altan (2020) tarafından Denizli ili Kızılcabölük beldesinin geleneksel konutları araştırılmış ve mimari planlama açısından tipolojilerini belirlemiştir. Dayı (2021), Malatya kenti geleneksel konutlarında avlunun kullanım özelliklerini araştırmıştır. Taşcıoğlu (2022) tarafından Trabzon kenti geleneksel konutları ile Kilis geleneksel konut bahçelerini hem mimari hem de bitkiler açısından karşılaştırarak incelemiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde hem Türkiye hem de Trabzon kenti geleneksel konut dış mekân bahçe öğeleriyle ilgili dolaylı araştırmalar yapıldığı söylenebilir. Bu araştırmada geleneksel bahçeli konutların dış mekânlarındaki tüm öğeler ve kültürel değere sahip bitkiler belirlenerek, literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

Geleneksel konut dış mekân öğelerinin günümüze kadar bozulmamış bir şekilde kalanları azdır. Eski kent konutları, gün geçtikçe bozulan diğer yapı ve mekânlarla birlikte yavaş yavaş kaybolmaktadır. Dolayısıyla bahçede yer alan elemanların bir kısmı yok olmaktadır. Ekonomik faktörün de etkisiyle konut sahipleri eski konutlarını yıkmaya, yerine apartman yapmaya yönelmişlerdir. Buna izin veren imar planları ve yerel yönetimler de tarihi kent görüntüsünün olumsuz değişmesinde etkili olmuştur. Yapılan araştırmada tüm bu değişiklikler göz önünde bulundurularak veriler değerlendirilmiştir.

Trabzon Geleneksel Konut Mimari Özellikleri

Trabzon, geleneksel kent konutları üç grupta incelenebilir. Bunlar;

- Osmanlı Devri,
- Rum Devri,
- Melez Dönemidir.

Osmanlı döneminde ahşap ve taş malzeme kullanılmıştır. Ancak ahşabın daha ağırlıklı olarak kullanıldığı görülür. Geleneksel Türk mimarisi özelliklerini gösterir. Rum

döneminde geleneksel konutlarda genellikle taş malzeme ağırlıktadır. Melez dönemde ise Rum mimarisi etkileşimle Ormanlı-Türk mimarisini içerir (Tavşan 1993, Sesli 1996).

Yapılan araştırma alanındaki geleneksel kent konutları çoğunlukla iki ya da üç katlı olarak inşa edilmişlerdir. Mekân kullanımları açısından konut içinde en çok mutfak, wc, kapalı sofa ve depo bulunmaktadır. Açık sofa, banyo ve balkon ise en az var olan mekânlar arasındadır. Yer döşemesi kullanımı açısından dış avlularda en çok sıkıştırılmış toprak malzeme, wc'lerde beton, mutfaklarda düzgün yonu taş ile beton, odalarda ise ahşap malzeme çoğunlukla kullanılmıştır. İç sofalarda düzgün yonu taş ağırlıklıdır. Örnek çalışma alanında hem iç sofalı hem de dış sofalı konutlar yer almaktadır. Bu tür konutlardaki iç mekânların dış mekânlara yansımada bazı farklı özellikler görülmektedir. Bunlar;

- *Dış sofalı konutlarda*; yandan dağılımlı olup, taşlıklar, bahçe tarafından altı açık yani direkler üzerine oturtulmuş durumdadır. Kimi konut altındaki taşlıklar ise bir tarafı sokak kapısında başlamakta ve öteki ucunda bahçenin içine kadar devam etmektedir. Konutun içine ve üst katlara çıkan kapı ve merdivenler bu taşlık üzerindedir. Taşlığın bazı bölümleri üzerinde konut iç mekânları ve balkon özelliği taşıyan yarı açık teras bulunmaktadır. Altta kalan boş alan ile bahçeyi birbirine bağlayan ideal bir mekândır. Bu mekânda çeşitli süs bitkileri estetik ağırlıklı kullanılmaktadır (Şekil 2).

- *İç sofalı konutlarda*; ortadan dağılımlı olup, bahçe yönünde konutun ortasından bir çıkmayla konut-bahçe arasında bütünlük sağlanmaktadır. Ortadan çıkmanın etrafı kimi konutlarda üstü kapalı balkon şeklinde açık tutulmuş, kimi konutlarda ise tamamen bol pencere kapatılmıştır. Açık çıkmaların çevresi çeşitli süs bitkileriyle (sarmaşık, acemborusu, hanımeli, gül vb.) sarılıcılarla örtülmüş, saksı çiçekleri yerleştirilmiştir. Böylece doğanın harika güzelliği konutun içine kadar sokulmuştur (Şekil 3).

Şekil 2. Evaltı taşlığı (dış sofalı konutlarda)

Şekil 3. Evaltı taşlığı (iç sofalı konutlarda)

Araştırmada Yer Alan Dış Mekân Öğeleri

Çalışmada yer alan dış mekân öğeleri saptanan konut-dış mekân örnekleri üzerinde tek tek belirlenmiş ve tablolar oluşturularak ortak başlıklar halinde ele alınmış ve bununla beraber farklı-benzer özellikleri açısından irdelenmiştir (Çizelge 2). Saptanan öğeler aşağıdaki gibidir:

- girişler; kapılar ve kapı tokmakları,
- sınırlayıcı elemanlar-duvarlar,
- merdiven –korkuluklar-basamaklar,
- boyalı süslemeler,
- ocak-fırın,

- çeşme-sarnıç-kuyu,
- çamaşırhane,
- aşhane,
- depo,
- wc

Yapılan incelemede, dış mekân öğeleri arasında en temel gereksinimleri karşılamak amacıyla, çeşme, kuyu ve ocak (%60-%40) kullanıldığı belirlenmiştir. Bunu aşhane, niş ve wc (%20-%25) takip etmektedir. En az ise hamam, tekne (%5) gibi mahremiyet gerektiren öğeler bulunmuştur (Şekil 4 ve Çizelge 2).

Bahçe girişleri; konuta estetik açıdan daha görkemli ve daha içe dönük bir görünüm sağlarlar. Bahçe kapıları genellikle çift kanatlıdır. Bahçe duvarları içinde yer alan kapılar aynı zamanda konutun kapısı olarak görev yapmaktadırlar. Genellikle kapı açıklığı ahşap hatıllar ile örtülü olup bunların üzerinde yer alan kilit taşları oldukça fazla olan açıklığı geçirmek için oluşturulur. Bahçe giriş kapısı ve kasası ahşap olduğundan üzerinin bir saçak ile korunduğu tespit edilmiştir. Türk konutlarının bahçe kapılarının üzerinde saçağa rastlanılmış, Rum ve melez konutların çoğunluğunda saçağa rastlanılmamıştır. Bunun nedeni girişler üzerinde yer alan ve saçak görevi gören kornişlerdir (Çizelge 2).

Sınırlayıcı elemanlar-duvarlar; konutları bahçeleri genellikle yüksek duvarlardan dolayı dışa kapalı durumdadır. Duvarların yükseklikleri konut bahçesini kapalı bir avlu şeklinde tavansız bir dış mekân salon haline sokmaktadır. Mahremiyet açısından yüksek tutulan bu duvarlar yaklaşık 2.00- 4.00 m arasında değişmektedir.

Merdiven-korkuluk ve basamaklar; bahçeli geleneksel konutlarda, konuta genellikle geniş bir merdivenle girildiği tespit edilmiştir. Merdiven kenarlarında yer alan korkuluklar demirden yapılmışlardır. Basamaklar, dış mekân içerisinde kot farkının fazla olması ve bu kot farklarının özellikle giriş ve çıkışlarda yok edilmek istenmesinden ve konut girişini sokak düzeyinden üstte tutmak veya kat yüksekliği elde etmek amacıyla basamaksız girilen bahçe mekânları ve konutlar hemen hemen yok gibidir.

Boyalı süslemeler; duvarların dış mekân ya da dış yanında sıva üzerine boya ve kalem işleri yapıldığı da yapılan araştırmaya göre saptanmıştır. Özellikle konutların alınlıklarında boyalı süslemelere ağırlık verildiği belirlenmiştir.

Ocak; genellikle sokak girişlerine yakın olan duvarın ortasında ocak olduğu saptanmıştır. Ayrıca girişin karşısına gelen duvarda da inşa edildiği örneklere de rastlanılmıştır.

Fırın; edinilen bilgiye göre eskiden her konutun dış mekânında küçük bir fırın bulunmaktaydı. Artık günümüzde genel fırınlar olması nedeniyle gereksizliklerine karar verilip, konut sahipleri bunları imha etmiş ve çoğunlukla da yıkmıştır.

Çeşmeler; yapılan araştırmada 2 tip çeşmeye rastlanılmıştır. Bunlar; konuta bitişik ve konuttan ayrı çeşmelerdir. Ayrıca, kuyu ile beraber inşa edilen çeşmeler de bulunmuştur.

Kuyular; hemen hemen her geleneksel konut dış mekânında yer aldığı tespit edilmiştir. Hem taşlık hem de bahçede olmak üzere iki şekilde kuyu kullanıldığı saptanmıştır.

Sarnıç; bazı konutlarda çeşme ve kuyunun yanında sarnıç sisteminin yer aldığı belirlenmiştir.

Çamaşırhane; bazı geleneksel konut bahçelerinde çeşmenin yanında sadece bir tekne yapılarak açık havada çamaşır yıkama yeri bırakıldığı, kimi konutlarda ise ocak duvarına yakın yerde üstü kapalı ve konuttan ayrı mekânlar olarak yapıldığı saptanmıştır.

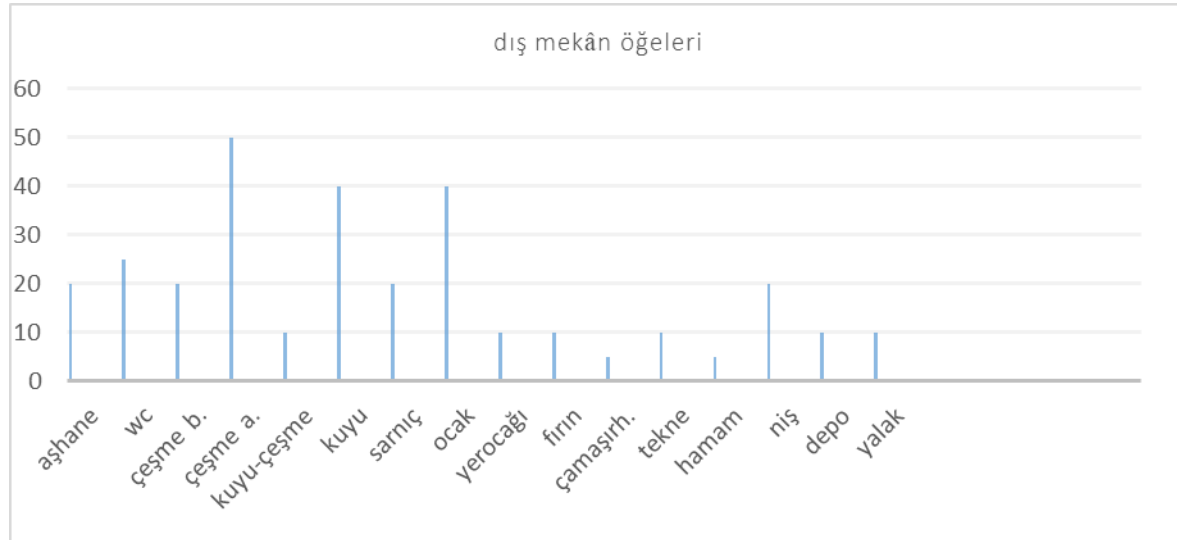
Aşhane; hem Rumevi hem de Türk evinde kimi konutlarda bahçede ayrı olarak mutfak görevi gördüğü belirlenmiştir. İçinde tezgâh, fırın, ocak ve çoğunlukla da depo yer almaktadır.

Depo; genellikle her konutun en alt katında depo olduğu saptanmıştır. Depolar kimi konutun tamamen bodrum katını kaplamaktadır.

Tuvalet; genellikle Türkevlerinde bahçede yer aldığı tespit edilmiştir. Kimi konutlarda konut içinde hem de dış mekânda bulunmaktadır. Rum evlerinde ise çoğunlukla tuvaletlerin konutun içinde olduğu belirlenmiştir.

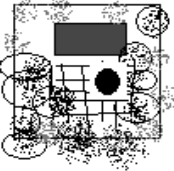
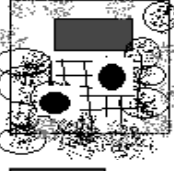
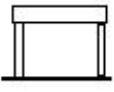
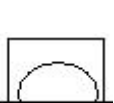
Çizelge 2. Dış mekânlarda öğelerin geleneksel konutlara göre dağılımı

Dış mekân Öğeleri- konut no	Aşhane	Wc	Çeşme			Kuyu	Sarnıç	Ocak	Yerocağı	Fırın	Çamaşırhane	Tekne	Hamam	Niş	Depo	Yalak	Mimari		
			Konuta bitişik	Konuttan ayrı	Kuyu+çeşme												Gl. Ttürkevi	Gl. Rumevi	Gl Melezev
1																			
2																			
3																			
4																			
5																			
6																			
7																			
8																			
9																			
10																			
11																			
12																			
13																			
14																			
15																			
16																			
17																			
18																			
19																			
20																			
(%)	20	25	25	50	10	40	20	40	10	10	5	10	5	20	10	10	60	25	15

Şekil 4. Dış mekân öğelerinin kullanım oranı (%)

Çizelge 3. Geleneksel konut dış mekânında yer alan öğeler

ÇEŞME		Konutun orta ekseninde yer alan çıkmanın ön duvarına bitişik çeşmeler
		Konutun orta ekseninde yer alan çıkmanın yan duvarına bitişik çeşmeler
		Konuttan ayrı; taşlıkta yer alan çeşmeler
		Konuttan ayrı; sokak duvarına bitişik çeşmeler (Hem sokağa hem de konut bahçesine açılmaktadır)
KUYU+ÇEŞME		Konuttan ayrı; taşlıkta yer alan kuyu + çeşmeler
		Konuttan ayrı; bahçe duvarına bitişik kuyu + çeşmeler
KUYU		Konutun önündeki taşlıkta yer alan kuyular
		Her konutun önündeki taşlıkta hem de bahçede yer alan kuyular
SARNIÇ		Konuta bitişik sarnıçlar
OCAK		Düz-dikdörtgen formlu ocak
		Yarım daire (kemer) formlu ocak
LEJANT		Çeşme
		Kuyu
		Sarnıç

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yapılan araştırmada, Trabzon kenti sit alanları içinden Ortahisar Mahallesi ve Pazarkapı Mahallesi pilot alanlar olarak seçilmiştir. Bahçeli konutlar daha çok bahçeler esas

alınarak, doğrudan tespit ağırlıklı incelenmiştir. Bahçeli konutların dış mekân özellikleri yeni yapılacak tasarımlarda yararlı olacağı düşünülerek saptanmaya çalışılmıştır (Çizelge 2, Çizelge 3, Şekil 5).

Şekil 5. Örnek çalışma alanından görüntüler

Özellikle ahşap ağırlıklı konut dış mekânlarında çevresel, iklimsel ve kişisel kullanımlardan dolayı bozulan ahşap malzemenin çeşitli teknikler kullanılarak korunup, yenilenmesi ve tekrar yaşatılıp sürekliliğe katkıda bulunması sağlanmalıdır.

Yapılan araştırmanın verileri tablolar altında toplanarak hem yeni tasarımlarda hem de geleneksel konutların restorasyon çalışmalarında veri sağlayacak biçimde genelleştirilmiştir.

Yüksek katlı apartman kültürünün egemen olduğu bu modern çağda, az katlı ve doğa ile yakın temas imkânı sunan bahçeli ev yaşantısının bireylere sağladığı yararlar göz ardı edilemez. Bu nedenle, aynı zamanda geçmişe ait olan ve günümüzde bize konut-bahçe düzenlemeleri ile ilgili veriler sunan örneklerin araştırılması gereği ortadadır.

Konut ve bahçe tek tek değil, her ikisi de toplumun yaşam düzeni içinde birlikte ele alınmalıdır. Bu konudaki başarılı bir sonuca, konut-bahçe planlaması birlikte yapıldığında ulaşılabilir. Her ikisi de birbirleriyle ilişkili olarak çok amaçlı yaşam alanları şeklinde tasarlanmalıdır.

Kullanıcılarla görüşmeler yapılarak günümüz konut bahçeleri için beklentileri belirlenebilir. Bu sonuçlar yeni tasarımlara ve imar yönetmeliklerine yansıtılabilir.

Bu tarz çalışmaların çoğalmasıyla, tarihi değeri olan konut-bahçe ve sit yerleşim mekânlarının korunması, iyileştirilmesi ve restorasyon çalışmalarına önemli katkılar sağlanacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay Z (2011) Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. Yem Yayın, İstanbul.
- Ahunbay Z (2010) Arkeolojik alanlarda koruma sorunları kuramsal ve yasal açılardan değerlendirme. TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, 8: 103-118.
- Ahunbay Z (1988) Değerlendirme ölçütleri. Yapı Dergisi, 84: 30-32.
- Akat Gedikli R (1993) Trabzon kenti geleneksel konutlarında konut-bahçe ilişkisi üzerine bir inceleme. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Akat Gedikli R (2024) Reyhan Gedikli Akat Arşivinden.**
- Alsaç Ü (1992) Türkiye'de Restorasyon. İletişim Yayını, İstanbul.
- Altan G (2020) Denizli ili Kızılcabölük beldesi geleneksel konutlarının tipolojileri üzerine bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Aydın Ö (2000) Anadolu mimarlığında avlu. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bektaş C (1997) Koruma, korumama. Ege Mimarlık Dergisi, 22: 27-29.

- Bozkurt SG, Altınçekiç H (2013) Anadolu'da geleneksel konut ve avluların özellikleri ile tarihsel gelişiminin Safranbolu evleri örneğinde irdelenmesi. *Journal of Faculty Forestry, İstanbul University*, 63 (1): 69-91.
- Candaş N (2002) Tarihi çevre korumada yaklaşımlar ve teknikler örnekleme: Doğu Karadeniz Bölgesi kentsel siteleri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon*.
- Dağ Ö (2017) Geleneksel Amasra evlerinin plan tipolojileri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*.
- Dayı G (2021) Kentsel dokuda avlu kullanımının Malatya kenti örneğinde incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Malatya*.
- Demirbilek İ (2022) Erzincan ili Kemaliye ilçesi geleneksel konutlarının sokak cephelerinin tipolojik değerlendirmesi. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir*.
- Demirrenk El (2017) Geleneksel Rize İkizdere evlerinin plan tipolojisi açısından incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*.
- Dönmez MA (2017) Konya evlerinde mahremiyet ve tevazunun mekâna yansması. *Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya*.
- Erdoğan E (1996) Anadolu avlularının özellik ve düzenleme ilkeleri üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara*.
- Feilden B (2007) *Conservation of Hictorical Building*. Routledge.
- Karaman A (1992) Kentsel tasarımda çevresel bütünlük ve süreklilik. 2, *Kentsel tasarım ve uygulamalar Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, Mayıs'92*, 63-72.
- Karpuz H (2018) Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar. *Türk Tarih Kurumu, Ankara*.
- Kaygusuz Ö (1993) Geleneksel Türk konut mimarisi ve oluşturduğu kentsel doku. *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*.
- Konuk G (1992) Zaman ve mekânın bir sentezi olarak kentsel tasarım. 2. *Kentsel tasarım ve uygulamalar Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, Mayıs'92*, 73-79.
- Kuban D (2001) *Türkiye'de Kentsel Koruma*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Kuter N, Erdoğan E (2010) Çankırı kentsel sit alanının bitki varlığı açısından değerlendirilmesi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7 (2): 105-111.
- Mardan E (2001) Kent belleğinin oluşumunda mimarlık yapıtları. *Mimarlık Dergisi*, 298: 47-49.
- Okyay İ (1982) Tarihi çevre bilincine değin bazı hatırlatmalar ve Safranbolu koruma ve geliştirme imar planı. *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi, 2.Kitap, Kasım'82, Ankara*, 209-222.
- Özarman Ö (2012) Site içindeki müstakil konut bahçelerinde görsel mahremiyet: Trabzon örneği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon*.
- Saygılı H (2017) Ortahisar geleneksel konutlarının incelenmesi ve "eski mahalle" koruma önerisi. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara*.
- Saygı S, Sahil S (2017) Çanakkale-Bozcaada geleneksel kent dokusu ve evleri. *Gazi University Journal of Science Part C: Design and Technology*, 5(3): 13-15.
- Sesli C (1996) Trabzon geleneksel kent konutlarının girişleri üzerine bir inceleme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon*.
- Tavşan C (1993) Trabzon kenti geleneksel kent konut cepheleri örneğinde kullanıcı, biçim, tercihleri üzerine bir çalışma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon*.
- Taşçıoğlu S (2022) Trabzon ve Kilis kentlerinin geleneksel konut bahçeleri özellikleri açısından karşılaştırılması. *Akademik Ziraat Dergisi* 11(2): 397-406.
- Tümer G (1997) Korumacılık üzerine birkaç aykırı söylem. *Ege Mimarlık Dergisi*, 22: 19-21.
- URL1, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Trabzon_location_Ortahisar.PNG, Erişim Tarihi: 15.08.2024.
- Yoldaş E (2010) Kentsel avluların değişen anlam ve biçimleriyle incelenmesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Trabzon*.
- Zorlu T, Kader Keskin K (2017) Kültür-konut etkileşiminde mahremiyet olgusu: geleneksel Urfa Akçaabat/Ortamahalle evleri üzerinden karşılaştırmalı bir analiz. *Online Journal of Art and Design*, 5 (2).